

Monkband

Upptecknat efter samtal i november 2009 och mars/april 2010 med min far Enar Arvidsson f 1929 i Bräntjälen och min mor Karin Arvidsson f. 1927 i Lappvattnet. Båda byarna tillhörde Burträsk socken, numera Skellefteå kommun. De är sedan länge bosatta i centrala Skellefteå och talar både rikssvenska och Burträskmål.

Både min mor och min far brukade som barn på 1930-talet leka med sk. monkband. Leken förekom allmänt över tiden men främst i juletid. De berättade att när tillredningsprocessen av julens lutfisk var klar, fick barnen ryggkotorna som man bröt isär och trädde på ett snöre och kallas *månkbann* på Burträskmål. Fisken var vanligen torkad sej men ibland långa och båda anger att fisken lades i blöt på Anna-dagen den 9 december. De är något osäkra om monkbandets längd men bedömer att det var omkring 70 cm. Min mor uppger att bandet var hopknutet i ändarna men min far är osäker om den saken. De bedömer att antalet kotor var ca 50 stycken och gick att flytta längs bandet. Kotorna var ca 1 cm stora eller något mindre och borde enligt min far inte vara större än att några stycken ryms i ett barns näve. Min far tror att monkbandet görs av flera fiskar eftersom kotorna ska vara av ungefär samma storlek.

Leken kallas enligt min mor *att måånk* och man var två som spelade eller tävlade. Mina föräldrar berättar att deltagarna börjar med att dela upp kotorna lika mellan sig, hälften var. Båda håller i monkbandet och banddelen mellan spelarna är tom tråd. En spelare börjar med att gömma ett valfritt antal av sina kotor i den ena handen och motspelaren ska gissa hur många. Om man gissar rätt vinns dessa kotor som flyttas över, men om man gissar fel förloras egna kotor. En ny omgång följer och den som gissar rätt får fortsätta att gömma kotor. Så fortsätter det med nya omgångar och vinnare är den som vunnit motspelarens kotor.

Min far berättar att han lekte med monkband i tioårsåldern och säger att det var bra att ha lärt sig räkna till tio åtminstone för att spela. Han kan inte erinra sig vem han spelade med men det var troligen syskon och andra barn i byn. Hans några år äldre syster känner till leken. Min mor var ca 8-10 år när hon spelade monkband med sin jämnåriga kompis Ingegerd i granngården, och ingen annan.

Min mor brukade ha monkbandet som ett halsband och säger att det såg ut ungefär som ett radband som munkar har men det användes inte för bön. Min far berättar att monkbandet luktade "surfisk" i början men lukten försvann när kotorna hade torkat. När man väl gjort ett monkband varade det evinnerligt. Sen fanns det i hemmet som ett spel bland andra leksaker. Han uppmärksammar att man teoretiskt sett kunde spela samma lek med kulor men det var lite kaxigare med fiskkotor.

Kommentar: Monkband är en gammal lek till synes på väg in i glömskan. Jag googlade monkband men fick endast två träffar varav den ena är Västerbottens museum¹. De lånar ut studielådor och en innehåller gamla leksaker, däribland monkband, liksom dokumentation om västerbottniska lektraditioner. Personalen uppgav att bandet gjordes av en stor fisk, exempelvis lax och leken kunde vara ett bra redskap för matematiska övningar².

Det finns uppgifter som gör gällande att leken med monkband har anor från katolsk tid. Karl Fahlgren uppger i Skellefteå sockens historia från 1950-talet att många av de katolska sedvänjorna skiftade gestalt vid reformationstidens genomförande och levde vidare i andra

---

¹ <http://www.vbm.se/for-skolan/leromedel/studielador1.html>

² Samtal med personal vid Västerbottens museum den 8 december 2009.

former långt fram i tiden. Det gällde även radbandsbönen. Fahlgren skriver att radbandsbönen blev en lek och radbandet en leksak³. Fahlgren själv erinrar sig att han i sin barndom lekte med ett ”munkband” (*monkbann*). Det bestod av ryggkotor från fiskar, eventuellt träkulor, uppträdde på ett snöre. Leken kallades att *moonk*. Fahlgren anger hade man fått en större gädda, tog man kanske reda på ryggkotorerna och gjorde ett ”munkband” till barnen⁴.

Att göra ett munkband

Trots att jag aldrig sett ett munkband försökte jag i februari 2010 göra ett. Enligt mina föräldrar tillverkades munkbandet i samband med tillredning av julens lutfisk som vanligen var torkad sej men ibland långa. Torkad lutfisk finns emellertid knappast att få tag på numera och lutfisken köps vacuumförpackad utan ben. I en välsorterad fiskaffär på Götgatan i Stockholm hade de några torkade lutfiskar men de har vanligtvis inget ryggben nuförtiden. Fiskhandlaren sade att det kunde vara svårt att hitta lutfisk med ryggben i allmänhet men att det kunde finnas i Göteborg. Där hanteras torkad fisk främst under hösten för att kunna säljas i jultid. Melanders fisk i Söderhallarna, Stockholm, ordnade ett skrov från en torsk på 8-10 kilo. Jag kokade skrovet som fick svalna. Kotorerna rensades och skrovet borstades, fiskbenen och utstickande bitar klipptes bort noga eftersom de kan vara vassa. Därefter bröts kotorna isär eller delades med en kniv. Delarna skrubbades. När kotorna skulle träs upp visade det sig att stoppnål och hushållssnöre var för grovt. En synål och sytråd eller björntråd var bättre men det gick endast att trä upp några få kotor. Kanske torskkotor inte är lämpligt för munkband? Den nu aktuella torsken var kanske i största laget och kotorna ganska stora.

Ett munkband kan uppenbarligen tillverkas av olika sorters fisk, redan i denna korta betraktelse nämns långa, sej, lax och gädda. Det kanske fanns regionala eller lokala variationer i valet av fisk.

Ett gammalt munkband

Min mor och far berättade i mars 2010 att några vänner från Skråmträsk sagt att de också hade lekt med munkband som barn. En av dessa har ett gammalt munkband som tillhört en släkting. Munkbandet är troligen tillverkat i Skråmträsk på 1800-talet och ligger ihoprasslat i en plåtask. Bandet är uppträtt på björntråd och är eventuellt inte ihopknutet i ändarna. Kotorerna är inte större än ca 1 cm. Det har två knappar fastknutna troligen i vardera änden samt en avdelande träpärla troligen på mitten. Sådana knappar och pärla hade inte mina föräldrars barndoms munkband.

Stockholm, den 10 april 2010

Birgitta Arvidsson

---

³ Karl Fahlgren, *Skellefteå sockens historia, Del I:1*, 1953, s 272.

⁴ Karl Fahlgren, *Skellefteå sockens historia, Del I:2*, 1956, s 317.